

свещ. Теодор Стойчев

БОГОСЛОВИЕ НА НОВИЯ ЗАВЕТ

Актуални проблеми

София, 2014

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Теодор Стойчев, автор, 2014

© Издателство „Изток-Запад“, 2014

ISBN 978-954-321-396-2

свещ. ТЕОДОР СТОЙЧЕВ

БОГОСЛОВИЕ НА
НОВИЯ
ЗАВЕТ

АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД	7
-------------------	----------

1.

ИСТОРИЯ НА НОВОЗАВЕТНОТО БОГОСЛОВИЕ / 15

1.1. Раждане и развитие на новозаветното богословие до появата на Реформацията (XVI в.)	15
1.2. Новозаветното богословие след Реформацията до края на XVIII в.	30
1.3. Новозаветното богословие от края на XVIII до края на XIX в.	34
1.4. Новозаветното богословие от края на XIX и през XX в.	40

2.

ВЯРА (БОГОСЛОВИЕ) И ИСТОРИЯ / 97

3.

СВЕЩЕНОТО ПИСАНИЕ И СВЕЩЕНОТО ПРЕДАНИЕ / 127

3.1. Гласът на светите отци	136
3.2. Боговдъхновеност на Священото Писание	138

4.

МЕТОДИ НА БИБЛЕЙСКАТА КРИТИКА / 143

4.1. Историко-критически метод	145
4.1.1. Текстуална критика (textual criticism, наричана още lower criticism)	145
4.1.2. Историческа критика (historical criticism, наричана още higher criticism)	146

4.1.3. Критика на писмените извори (Source Criticism)	148
4.1.4. Критика на формите и жанровете.....	151
4.1.5. Критика на традицията (tradition criticism)	154
4.1.6. Критика на редакцията (redaction criticism), наречена също критика на композицията (composition criticism).....	155
4.2. Нова литературна критика (new literary criticism)	157
4.2.1. Структурализъм.....	164
4.2.2. Наративна критика.....	165
4.2.3. Критика с оглед отговора на читателя (рецептивна критика)	169
4.2.4. Хиазъм	171
4.3. Други методи	174
4.3.1. Канонична критика.....	175
4.3.2. Екзистенциална критика.....	182
4.3.3. Социални перспективи	183
4.4. Фундаменталистки интерпретации	184
4.5. Оценка на предходните критики.....	185
4.5.1. Положителна оценка.....	185
4.5.2. Отрицателна оценка.....	186
4.6. Православна критика.....	188

5.

ИСТОРИЧЕСКИЯТ ИИСУС ХРИСТОС / 213

6.

ОБРАЗЪТ НА МЕСИЯ ПРЕДИ ИДВАНЕТО НА ИИСУС ХРИСТОС В ПЛЪТ / 251

Екскурс

Ангеломорфна христология.....	286
-------------------------------	-----

7.

ПРЕОБРАЖЕНИЕ ГОСПОДНЕ / 307

ЗАКЛЮЧЕНИЕ / 321

УВОД

Още в самото начало се налага уточнението, че определеното „богословие на Новия Завет“ има отчасти условен характер, защото предполага фрагментиране на самото богословие. От друга страна означава разделение между старозаветно и новозаветно богословие. Това разпокъсване на богословието е късно явление и не е част от опита на Църквата, поради което с определеното ще се обозначава област, която има конкретен предмет на изследване – свещените книги на Новия Завет.

Съвременната библейска наука е много богата откъм проблеми, което се дължи на предмета, който изследва. Става въпрос за книги, писани във време, твърде отдалечено от нашето, както и от различни хора, в различен контекст, цели и т.н. Сложността е свързана не толкова с тяхната форма, колкото със съдържанието им и проблемите в тях. Избраната тема („Богословие на Новия Завет“) няма за цел да изчерпи всички актуални въпроси в книгите на Новия Завет, защото това не е възможно да бъде постигнато в рамките на една монография.

Актуалността на поставените въпроси е обусловена от тяхната обвързаност с богословския курс, който съвременната библеистика е поела. Специалното отношение към свещените книги, историята и богословските идеи бе изоставено за сметка на анализи, които са по-близки до тези, провеждани със секуларната литература. Ако в древната Църква Писанията и историята не са лишени от свръхестествен смисъл, в съвременната действителност те са реалност, в която Бог или липсва, или е маргинализиран.

Под влияние на рационализма през XVIII в. богословието започва да се освобождава от влиянието на догмата и традицията. Йохан Габлер (1753–1826) за първи път използва понятието *библейско богословие* и създава предпоставки за последващо отделяне на библейската наука от систематичното богословие. Библиестиката поема върху себе си задачите на историческа наука и е превърната в основа на систематичното богословие. Такава е категоричната изповед на Фердинанд Баур (1792–1860): за разлика от догматичното богословие библейското богословие трябва да бъде само историческа наука.

Именно историцизирането на Библията е една от основните драми в съвременното библейско богословие. Библията се превръща в обикновен исторически продукт, към който се подхожда със средствата на светските науки и е разглеждан критично без участието на вярата като херменевтично средство. Канонът е отречен като богословска (доктринална) категория, която обслужва интересите на клира. Въпреки желанието на група богослови, принадлежащи към направлението „*Neilsgeschichte*“ (история на спасението),¹ да върнат доверието към авторитета и боговдъхновеността на Писанието, поетият курс в богословието запазва своята посока. В. Вреде (1859–1906) утвърждава либерното движение на библейското богословие. Той изповядва, че Старият и Новият Завет трябва да бъдат разглеждани отделно и твърдо подчертава диалектичния характер на ранната църковна история. Учението на Иисус Христос, на апостолите, апостолските мъже и апологети се различава.

Днес е напълно естествено да се говори за несъответствия, разминавания и развитие. За да се достигне до най-ранните нива на традицията, бяха създадени голям брой методи, често взаимствани от съвременната литературна критика и прилагани към свещените текстове. Така методът измести Преданието, или казано по друг начин – той стана традиция. По този начин се оформиха направления с различни разклонения, които въпреки желанието си да постигнат истинния сми-

¹ Сред представителите на това направление са Й. Х. Хофман (1810–1877), Г. фон Рад, О. Кулман, Дж. Лад и др.

съл на Свещеното Писание, не намериха сили да преодолеят скъсването с еклисиологичната херменевтика. Църквата като евристична рамка остана чужда на западната тълкувателна традиция. Единствено римокатолическите и православните богослови признаха необходимостта от еклисиологична санкция (съгласие с духа на църковното Предание) и необходимостта от връщане към духа на Църквата.

Секуларното тълкуване на Библията напълно естествено повлия на разбирането ни на новозаветната христология. Библейският Иисус Христос се загуби. Библейстите започнаха да говорят за измислен от апостолите и ранната Църква Христос. Според тях следпасхалната перспектива на Църквата е замъглила автентичния образ на Иисус и затова целта на изследователя е да премахне наслояванията и да направи достъпен истинския Иисус. Оказа се, че реконструираният Иисус е различен от Христос на Църквата. Например Джеймс Дан отрича, че в богословието на св. апостол Павел е застъпено виждането за божествеността на Иисус. Този пример има за цел само да покаже колко нормално е станало да се разграничава Иисус на Библията от Христос на Църквата.

Тези богословски съмнения са причина за появата на все още актуалния въпрос в новозаветната наука за „историческия Иисус“. Вниманието е насочено към живота, делата и собствените думи на Господ Иисус. Проблемът се оказа обаче толкова сложен, че учените закриха Спасителя в своите богословски реконструкции и неговото преоткриване стана трудно, а няма да е присилено да се каже и невъзможно.

Херман Раймарус през XVIII в. изповядва, че Иисус Христос не е основател на нова религия, а учител на любов към Бога и към ближния. Въпреки че това крайно мнение не запази своята богословска безспорност, учените остават повече вкопчени в земния Иисус и избягват въпросите, свързани с Неговата божественост. Това е естествено следствие от разделянето на библейското и систематичното богословие. Вследствие на тези решения Алберт Швайцер изразява съмнение относно месианското самосъзнание на Иисус. Рудолф Бултман скри автентичния образ на историческия Иисус зад булото на керигмата – в Писанието откриваме основно перспективата на следпасхалната проповед на Църквата. Това доведе до сшив

в доверието към свещените текстове и те бяха превърнати в обикновен обект на критично изследване.

В отговор на тези песимистични тълкувания в богословието се появиха изследвания, които се опитаха да възвърнат доверието в евангелските разкази, свързани с живота на Исус Христос. Този обрат беше инициран от Ернст Кеземан, който насочи вниманието на библиестите към исторически релевантните нива на евангелската традиция. В резултат на този позитивистичен проект за целта бяха създадени много подходи и безкрайно много изследвания, които не промениха съществено картината.¹

Проектът на Кеземан бе развит от Б. Майър (1927–1995), който обърна внимание на еврейския контекст, в който Исус проповядва и развива Своята мисия. Н. Т. Райт определя новия курс като „третия въпрос“ и смята за характерна негова черта именно признаването на есхатологичния юдаизъм, в който Исус провежда служението Си. Тази платформа се противопоставя на утвърдения принцип („критерият на различаването“), според който трябва да търсим в традицията това, което е различно от юдаизма и ранната Църква. Еврейската херменевтична рамка намери трайно място в богословските изследвания и днес е невъзможно да се правят анализи, без да се вземе предвид собственият еврейски контекст, в който Спасителят живее.² Въпреки това резултатите не са категорични – Исус остана неясен и подложен на субективна критика.

¹ Тази обективна констатация на Том Райт е засвидетелствана по време на проведената с Джеймс Дан среща, свързана с въпроса за историческия Исус. **Райт, Т., Дж. Дан.** Третото търсене на историческия Исус. – В: <http://absinthedu.wordpress.com>. (5.VI.2013)

² Craig Evans подчертава, подобно на много други, че е необходимо да се изоставят своеволните контекстуални изследвания и да се обърне сериозно внимание на собствената среда, в която Исус проповядва. Според него изследователите могат да намерят паралели и в друг контекст, но полемиката на Исус Христос с евреите е разбираема, когато еврейският контекст бъде познат по-добре. **Evans, C.** The Misplaced Jesus: Interpreting Jesus in a Judaic Context. – In: Chilton, B., C. Evans and N. Jacob. The Missing Jesus: Rabbinic Judaism and the New Testament. Boston, 2002, p. 11–41.

Дори сред споделящите идейните насоки на това направление няма единомислие. Дж. Дан изповядва по време на своя разговор с Т. Райт: „За разлика от теб обаче аз не съм толкова уверен, че можем да добием ясна представа за онова, което според Исус е представлявало идването на царството.“¹ За съжаление той не е единственият, който изказва съмнение по отношение на традиционни херменевтики. Това означава, че трябва да бъдат признати границите на историческите изследвания и в частност на контекстуалната херменевтика. Те няма да бъдат заличени като предпоставка, а само признати за част от херменевтичен процес, който включва и други подходи, но в границите на утвърдени и трайни в традицията решения.

Ето защо е важно да се каже, че контекстите не са тъждествени с посланието на Новия Завет. Образът на Исус Христос винаги остава различен и се изплъзва на библиестите, които се опитват да изравнят перспективите. Напълно прав е Якоб Нойснер, като казва, че християнството и юдаизмът са различни религиозни системи, които въпреки сходствата си запазват своята непримиримост.² Той признава, че двете системи (юдаизмът и християнството) са наследили символичната структура на еврейската религия, поради което използват едни и същи категории, но класификациите получават различен смисъл.³ В съгласие с еврейския мислител трябва да се признае, че въпросът на Исус Христос към Неговите ученици за кого Го мислят, е по-важен от самия отговор: „Защото задачата, която Той Си е поставил [става въпрос за Исус, б.м., Т.С.], била да преоформи всичко, което хората знаят чрез срещата с това, което те не са знаели...“⁴

Исус действително е основател на ново движение и дава ново разбиране на старозаветните текстове. В съответствие с новия поглед е необходимо да бъдат осмисляни новозаветни-

¹ Райт, Т., Дж. Дан. Цит. съч.

² Neusner, J. *Jews and Christians: The Myth of a Common Tradition*. New York, 2001, p. 1, 2.

³ Ibid., p. 5.

⁴ „For the task he set himself was to reframe everything people knew through encounter with what they did not know.“ Ibid., p. 14.

те перспективи. Свидетели сме на прилики и разлики в свидетелствата, защото, от една страна, проповедта на Исус Христос е оформена и е част от еврейския контекст, а от друга, е носител на уникално послание – ново тълкувателно решение.

През последните десетилетия някои библеисти се опитаха да преосмислят съществуващото учение, че в новозаветната керигма има диалектично многообразие. Джеймс Дан започна да говори за единство в многообразието, но многообразието стана толкова голямо, че единството не успя да възвърне своята тежест. По този начин въпросът за критерия придобива особена актуалност. Друг важен въпрос е доколко единният богословски субстрат е обективно оценен?

Във връзка с очертаните проблеми е конституирано настоящото изследване. Целта е да се подчертае и разкрие връзката между богословие и история в светлината на една еклисиологична херменевтика. Ето защо задачата от началото до самия край на изложението е да се разкрие колко е важно богословието (не само историята), вярата и систематиката да станат отново част от тълкуването. Да се обърне внимание на природата на новозаветното богословие. Има ли то връзка със систематиката? Какво трябва да бъде отношението на библеиста към Писанието и как трябва да го тълкуваме? Какво е мястото на историческия анализ в хода на библейското изследване и по какъв начин богословието участва в този процес?

Необходимо е да се акцентира на тематичното съответствие между новозаветната керигма и нейното идейно продължение в по-късната традиция на Църквата. Друга важна задача е да се подчертаят особената същност на свещените книги и тяхната връзка с опита на Църквата и постиженията на систематичното богословие. Освен това да се възвърне доверието към библейските повествования и да се посочи тяхната авторитетност.

Първата глава на изследването е посветена на историята на новозаветното тълкуване и цели да представи различните течения в този сложен процес, свързан с търсенето на смисъла. В раннохристиянската традиция са налични конвергентни процеси, насочени към прославянето на Исус Христос. Въпреки че не можем да синхронизираме напълно съ-

държанието на всички книги в Новия Завет, защото те имат различни цели, адресати, контексти и т.н., у древните автори се забелязва именно това желание да изтъкнат Исус и да Го представят като Господ. Патристичната традиция е белязана със съгласие, ако не по въпросите на конкретния текст, то със сигурност по отношение духа на Писанието и „правилото на вярата“. Александрийската и антиохийската традиция се разминават в подхода, но не и в желанието да работят в рамките на църковния опит. Именно това отличава съществено отците от съвременните библеисти. Изследванията на последните протичат извън църковния контекст, който остава и досега чужд на протестантските изследователи. Каноничната критика подчерта важността на каноничната рамка, но не успя да запази авторитета на църковния контекст. Писанието остана отворено за многобройни смисли, които тълкувателят трябва сам да определи. По такъв начин нормативността беше затворена в самата литература.

Ето защо следващите глави са посветени на проблемите, свързани с вярата и Преданието – вярата като евристичен принцип и Предание като полезен коректив за предаване смисъла на Писанието. Подчертава се нуждата Писанието и Преданието да запазят своята връзка, при което тяхното противопоставяне е немислимо. Самото Писание е Предание и трябва да остане свързано с него. Църквата не насилва значението на словото Божие, а пази и съхранява божествената истина. Поради тази причина в изложението често се подчертава необходимостта да се изследват кохерентното послание в живота на Църквата и нейната херменевтична традиция. Вниманието на тълкувателя трябва да се насочи към следващите етапи на Преданието и да се проследи последователността на едно Предание. Целта е да се подчертае именно съответствието между Писанието и следващата църковна традиция.

В изложението е отделено специално място на месианските очаквания в еврейската традиция. Целта е да се покаже начинът, по който старозаветните текстове, които традиционно се свързват с Месия, са разбирани във времето на Исус Христос. Във връзка с постигнатите резултати е важен въпросът по какъв начин новозаветната Църква проектира образа на Исус Христос? Също: съществува ли съгласуваност между Исус на

Новия Завет и пророчествата на Стария Завет и как Църквата ги обяснява? Можем ли да говорим за идеен континуитет между проповедта на Христовите последователи и другите еврейски традиции? Къде се разминават различните програми?

Всички разглеждани теми са взаимносвързани и обусловени. Затова последната глава, в която се разглежда преобразението на Иисус Христос, има обобщителен характер. В нея се търси възможно решение на разгледаните проблеми. Въпреки че към това дръзко решение може да се отправи критика, нещо естествено, когато става въпрос за научна дискусия, целта е да се покаже, че признаването на Преданието позволява новозаветните изследвания да разширят своя научен кръгозор и не е в противоречие с научните занимания, а по-скоро ги обогатява и допълва.

За решаването на поставените задачи ще бъдат използвани изворов материал и научни разработки, посветени на темите, които ни занимават.